IT-TAQBIL FOLKLORISTIKU F'BORMLA:

IL-KĊINA U L-IKEL

Angelo Duagall

Din it-taqbila kien qalhieli Mikiel Agius, Bormliż, fl-1971. Kienet titqabbel bejn ommu Ġovanna u l-ġara. In-nisa tad-dar kienu jħobbu jqabblu bejniethom bħala passatemp.

Innutaw l-użu tal-frażi "Ma hux" u " Ma hix". Dan hu użu djalettali tan-naħa tal-Kottonera u xtaqt inżommu f'dawn it-taqbiliet.

1. Forn mhux kuċiniera,
Prajmus mhux spiritiera,
Gradilja mhix kenur,
U ikel nej m'huwiex misjur.

2. Il-Ħut m'huwiex laħam,
Sonza ma hix xaħam,
Għadam mhux mudullun,
U summiena mhix beċċun.

3. Qanniċ mhux vetrina,
Mgħarfa mhix kuċċarina,
Mejda mhix fuklar,
U melħ ma hux bżar.

4. Minestra mhix kawlata,
Artiċokks m'huwiex patata,
Sfinġa mhix għaġin,
U Karfus ma hux tursin.

5 Brunġiel il-forn mhux kapunata,
Indivja mhix insalata,
Każbor mhux żagħfran,
U ħasi mhux dundjan.

6. Murtadella mhix perżuta,
Soppa mhix imbuljuta,
Dqiq ma hux smid,
U ħall ma hux inbid.

7. Kamra tal-pranzu mhix kċina,
Torta mhix pudina,
Pagna mhix tigan,
U żaqqieq qatt m'hu xebgħan.

8. Ħbejża ma hix ftira,
Għaġina ma hix ħmira,
Mili mhux kapuljat,
U soppa tal-armla mhix stuffat.

9. Gbejna mhix irkotta,
Ħobża friska ma hix xotta,
Qagħqa mhix bezzun,
U boqqa mhix bukkun.

10. Kikkra mhix plattina,
Kafe' mhux kokotina,
Maskta mhix riżolin,
U tazza mhix bikkerin.

11. Tilar ma hux turtiera,
Tal-bżar ma hux zalliera,
Pranzu mhux bankett,
U mfarrad ma hux sett.

12. Vaska mhix mejjilla,
Fidloqqom mhux gamumilla,
Bomblu mhux buqar,
U duħħan ma hux fwar.

13. Zalzetta mhix braġjola,
Ċiċri mhix fażola,
Marġerina mhix butir,
U xiwi mhux tisjir.

14. Kitla mhix stanjata,
Froġa mhix balbuljata,
Mustarda mhix ċawċaw,
U mbuljuta mhix kawkaw.

15. Furkettun m'huwiex furketta,
Balla mhix pulpetta,
Ross il-Forn mhux imqarrun,
U ċanga mhix muntun.

16. Paraventu mhux purtiera,
Armarju mhux xtelliera,
Passatur ma hux lembut,
U ċawsli m'humiex tut.

17. Qoffa mhix bixkilla,
Kusksu mhux bigilla,
Piżelli m'humiex ful,
U dak li fadal mhux mikul.

18. Bebbux ma hux aljoli,
Pasti mhux kannoli,
Falda mhix majjal,
U ġagaga mhix fardal.

19. Maktur mhux sarvetta,
Ponċ mhux aniżetta,
Krema mhix ħalib,
U passolina m'hijiex żbib.

20. Zalza mhix kunserva,
Koka m'hijiex serva,
Zunnarija mhix ravanell,
U Krustina mhix biskuttell.

21. Fenkata mhix frakassija,
Imbjank ma hux toqlija,
Bużbież mhux ġunġlien,
U stasija mhix miżien.

22. Ġulepp m'huwiex essenza,
Sawm mhux astinenza,
Kaboċċi m'humiex ġdur,
U borma tagħli le ma tfur.

23. Pane-di-Spanja mhix pannura,
Qubbajt mhux konfettura,
Pistaċċi m'humiex lewż,
U qastan mhux ġellewż.

24. Tudun m'huwiex ħamiema,
Tiġieġa mhix gamiema,
Timpana mhix ravjul,
U ftieta mhix ħobż miblul.

25. Biskotti mhux biskuttini,
Karamelli mhux perlini,
Ħelu mhux xkunvat,
U granita mhix ġelat.

26. Galettina mhix galletta,
Għads ma hux favetta,
Ħabaq mhux nagħniegħ,
U qaraħmar mhux bettieħ.

27. Mus m'huwiex sikkina,
Enemel m'huwiex kina,
Pastizzi mhux qassatat
U mluħa mhix immarinat.

28. Sidra mhix kustilja,
Lewż morr m'huwiex vanilja,
Deżerta m'hijiex frott,
U nħasa m'hijiex bott.

29. Sjuna mhix skutella,
Ċikkulata mhix kannella,
Sassla mhix kuċċarun,
U damiġġjana mhix flixkun.

30. Ħaxu mhux intrita,
Milwa mhix mazzita,
Selq m'huwiex ħass,
U dgħif m'huwiex grass.

31. Ilma frisk m'huwiex ruġġata,
Birra mhix luminata,
Qali mhux fuq il-fwar,
U żebbuġ ma hux kappar.

32. Misħun mhux ilma jagħli,
Sufle' mhux pastarjali,
Tal-merċa mhux is-suq,
U min inaqqar le ma jduq.

© Angelo Duagall

ĦABIBI ĠANNI ELLUL

Waqt li jien u ħbiebi konna nkunu filgħaxija fuq bank fl-ispjaġġa ta' Birżebbuġa, Ġanni Ellul "Ta' Beżżani" kultant kien jieqaf ħdejna u jqabbel xi għanja. Ġanni miet fi Frar tal-2010 fil-għomor ta' 71 sena, f'Birżebbuġa fejn kien joqgħod. Kien minn Ħal Luqa, raġel mibni b'saffejn, u f'żgħożitu kien jaħdem f'barriera tal-ġebel – xogħol iebes. Kien iħobb il-klieb, u kellu kelba sewda, fidila ħafna, tiġri dejjem miegħu. Minn għandu kont smajt dawn it-taqbiliet, għax minn qaddisu l-Malti jħobb iqabbel:

1. Iż-Żrieżer

Iż-żrieżer qegħdin jgħannu,
l-għana tagħhom fih il-ġid,
U fid-dielja mdendel l-għeneb,
Lilu jsajru għall-inbid. (2004)

2. Il-Kokka

Il-kokka tajra kerha,
Issibha fil-widien,
U tgħaddi l-lejl titajjar,
Biex taqbad xi ġurdien.

Lejn il-bejta tagħha tieħdu,
U hemmhekk dana jispiċċa,
Għax tagħmel ikla minnu,
U tieklu biċċa biċċa. (2007)

3. Il-Kelba

Għandi kelba sewda sewda,
Hija d-Duda ċkejkna tiegħi,
Sieħba kwieta u kemm inħobbha!
Fejn immur noħodha miegħi. (2007)

Angelo Dougall

"OĦXON L-IMĦAR,
ARA KEMM HU ĦAJ!"

Karmenu Pace

L-imħara hija frotta tal-baħar li minn dejjem kienet imfittxija mill-Maltin. L-imħar jikber waħdu, bħalma jikber waħdu r-rizzi, u dari kien jitqies li hu barka t'Alla. B'ponn imħar, biċċa ġobon, basla nejja, u tadama, kont tiekol ħobża sħiħa tal-Malti.

Biex l-imħara tkun tajba għall-ikel trid tkun minn daqs ta' munita ta' għaxar ċenteżmi sa daqs ta' waħda taż-żewġ ewri. L-imħara tgħix f'dik il-faxxa ta' blat minn ma' wiċċ l-ilma sa sitt piedi 'l fuq, basta li xi darba jew oħra jilħaqha l-mewġ biex jaħsilha; u minn wiċċ l-ilma so ftit 'l isfel. L-imħar, fil-fatt, jgħix billi jiekol minn dak li jkun fih l-ilma baħar meta dan jitla' u jinżel mal-blat. L-imħara ma tgħix il-ħin kollu ċatta mal-blat, għax meta jitla' l-ilma jaħsilha, din tintrefa' b'mod li tħalli l-ilma jgħaddi minn taħt qoxritha, u hi ssoff l-ingredjenti tajba li jkun fih. Meta jkun maltemp, l-imħar ta' qrib l-ilma jibda' jimxi, jimragħ u jirgħa, u jintrefa' 'l fuq kważi bħal ma jagħmel il-bebbuxu. Dan jista' jagħmlu biss meta l-blat ikun imxarrab, għax l-imħara ma timxix fuq il-blat niexef. (Biex il-bebbuxu jimxi fuq in-niexef, joħroġ minn ħalqu dak li jissejjaħ "lagħb" biex ikun jista' jiżżerżaq fuqu).

L-imħara għandha wkoll qrun żgħar (*feelers*) u tużahom meta tkun tirgħa. Taqbad mal-blat b'saħħa kbira u ma taqlagħhiex jekk mhux b'xi strument bil-ponta. Dari kien ikollhom biċċa għodda jgħidulha l-QALLIEGĦA – biċċa ħadida qisha turnavit imma b'tarf li jkun merfugħ 'il fuq biex ikun għax-xeħta. Għax biex inti taqla' imħara trid tqabbad it-tarf tal-qalliegħa taħt ix-xifer ta' qoxritha, u ddawwar 'l hinn u 'l hawn, qisek qed tgħawwar, biex tillieva l-imħara. Din, min-naħa tagħha, meta tħossok, tissikka mal-blat u ma taqlagħhiex malajr. Imma jekk taħsadha u ssibha ftit merfugħa minn mal-blat ikollok ċans iddaħħal ix-xafra taħt il-qoxra u ma tbatix biex taqlagħha.

Mhux kulħadd jaf jaqla' l-imħar sewwa, għax għal dan trid ċertu sengħa. L-iktar importanti hu kif taqla' l-imħar bla ma tkissru. Jekk ikollok qalliegħa li ma jkollhiex xifer ċatt u rqiq biżżejjed, aktar iva milli le int se xxellef jew tkisser il-qoxra. Xorta taqlagħha minn mal-blat imma meta tiġi biex tikolha, se tittantak biex taqlagħha minn mal-qoxra. Barra minn hekk, jekk tħalli l-imħara sa filgħaxija jew l-għada, din tmutlek, mhux bħal l-ieħor li tkun qlajt sħiħ. L-imħara taqlagħha minn mal-qoxra billi ddaħħal il-ponta tal-mus taħt laħamha u ddur magħha dawra mejt. Tista' tuża l-qoxra tal-ewwel imħara li taqla' bħala għodda biex taqla' l-oħra. It-togħma tal-imħar għalija hija l-itjeb fost il-molluski kollha. Gidma ġobon tal-ħakk, gidma tadarna, gidma basla nejja, mħara waħda jew tnejn jew tlieta...u għidli x'qed tiekol. U jekk trid tagħmel xi sjett bi ftit żejt, melħ, bżar, u qtar tal-lumi biex tbill biċċa ħobż bih u tiekol l-imħar biha, tajjeb ukoll. Hawn min iħobb isajru – biz-zalza ma' platt għaġin.

Iż-żmien tajjeb biex "iddur għall-imħar" (dik hi l-espressjoni użata) jibda lejn l-aħħar ta' Jannar. Fi tfuliti kont tisma' lil wieħed jgħid lill-ieħor: "daqt immorru nniggżuh xi naqra" – għax il-moviment mgħaġġel użat meta tkun taf taqilgħu jixbaħ lil dak ta' meta tniggeż lil xi ħadd b'xi ponta. Lejn l-aħħar ta' Jannar, il-baħar ikun għadu kiesaħ, u mhux se tmur taqla' l-imħar bil-għawm. Trid toqgħod iddur max-xatt, mal-blat, taħt l-ingravar, u forsi tinżel sa rkubbtejk fuq xi ħafa. Dan mhux xogħol ħafif. Biex taqla borża mħar, tkisser dahrek, u trid spiss tistrieħ u tiddritta ftit. Min jaqilgħu iġorr miegħu borża taċ-ċarruta magħmula b'mod li tingħalaq billi tinġibed qafla mdaħħla fil-keffa ta' fuq. Ġieli jkollok iżżomm id waħda ggranfata mal-blat u bl-oħra taqla' l-imħar. F'dak il-każ il-borża titfagħha ftit fuq il-blat sa ma terġa' tiċċaqlaq biċċa oħra. Imma l-biċċa l-kbira, min jaqla' l-imħar iżomm id waħda miftuħa biex jilqa' l-imħar fiha, u jaqla' bl-id l-oħra. Meta l-keffa t'idu timtela, jitfa' kollox ġol-borża. Meta jkun qala' biżżejjed, jaqta' ftit ħabaq u jqiegħdu fil-wiċċ, għax ir-riħa tiegħu tiftaħlek l-aptit.

Mhux kullimkien hu tajjeb għall-imħar. Ċerti postijiet ikunu magħrufa man-nies tar-raħal, u meta jasal żmienu kulħadd ikollu ġenn biex jilħaq post hu l-ewwel, għax jekk ikunu daruh, tmur u ma ssib xejn. U meta tkun taqla' mhux l-ewwel darba li jkun hemm xi ħadd warajk u jgħidlek: "Ħalli waħda għar-razza!" Ħafna min-nies tar-raħal kienu bdiewa, u dak li jkun mhux se jħallilek ix-xogħol tar-raba' biex imur jaqla' erba' mħariet. Għalhekk meta jagħmel dak il-bnazzi ta' Jannar u l-baħar ikun żejt ikun hemm ħafna dilettanti li moħħhom ikun biex imorru sax-xifer għall-imħar. U min ikun fortunat li jilħqu l-ewwel jaf jaqlagħlek mal-wiżna f'nofs ta' nhar. Il-bdiewa kienu jistennew il-Ħadd biex jersqu lejn ix-xifer għax is-Sibt ma kienx frank għalihom. Kienu jbakkru għall-quddiesa